

בית המדרש הווירטואלי (V.B.M) ע"ש ישראל קושיצקי שלייד ישיבת הר עציון
שיעורים בדרכיה: אישה והלכה
צוות דרכיה, לורי נוביק

- [לחצו כאן](#) כדי לראות גרסה מעודכנת של השיעור עם כלי למידה נוספים באתר דרכיה.
- [הרשמו כאן](#) לניוזלטר כדי לקבל עוד עדכונים ותכנים ממיזם דרכיה
- נשמח לקבל הערות והארות [כאן](#).

מצוות חנ"ה

מה משותף למצוות חלה, נידה, והדלקת נרות?

מאת לורי נוביק | עריכה: הרב עזרא ביק, אילנה אלצפן, שיינע גולדברג, והרב דוד ספרלינג

תרגום בעברית: רחל וינשטיין | עריכה בעברית: חניטל אופן ועדיה בלנק

'דרכיה' מתמקד בחינוך הלכתי, תוך הצגת מגוון פרספקטיבות. מאמרים אחדים, כולל הנוכחי, מתמקדים יותר ברעיונות ונוקטים עמדה. אנו מקווים שתמצאו אותו משכיל ומעורר מחשבה.

השלישייה הפותחת – חלה נידה והדלקת הנר

מצוות רבות שייכות לגברים ולנשים כאחד, ובדרך כלל לא משנה מי מבין שניהם יקיימן. כך למשל, שניהם יכולים לקבוע מזוזה או להפריש תרומות ומעשרות ללא עדיפות של אחד מהם. אך יש שלוש מצוות שאמנם שייכות לגברים ולנשים, אבל בהן ההלכה מעדיפה שאישה תקיים אותן מאשר גבר. אלו הן מצוות חלה, הדלקת הנר, ובצורה קצת שונה הלכות טהרת המשפחה.

כאשר יש אפשרות שהאישה תפריש חלה מן העיסה או תדליק נרות שבת ויום טוב - ישנה עדיפות שהיא תקיים את המצוות גם אם האיש רוצה לקיימן בעצמו.¹ מצוות נידה אמנם נשמרת בשיתוף בין שני בני הזוג, אולם האישה היא זו המקיימת אותה בפן המעשי: היא סופרת שבעה נקיים וטובלת במקווה בסופם.²

האם לשלוש המצוות יש משמעות כיחידה?

המשנה במסכת שבת מזכירה את שלוש המצוות יחד באמירה דרמטית:

משנה שבת ב', ו

על שלוש עבירות נשים מתות בשעת לידתן: על שאינן זהירות בנדה, בחלה, ובהדלקת הנר.

¹ כך מסבירים האור זרוע והב"ח:

ספר אור זרוע חלק א – הלכות חלה סימן רכה

אף על פי שעיסה משגלגלה נעשית טבל ואסורה בין לנשים בין לאנשים. מיהו (אבל) מצות הפרשת חלה על האשה רמיא הלכך אף על פי שהעיסה היא של בעלה היא משוויא (נחשבת) שליח להפריש חלה אפילו שלא מדעת בעלה דהא (שהרי) מצוה דידה (שלה) היא וחוששני לומר שלכתחלה לא משוי (נחשב) שליח להפריש חלה הואיל ומצות אשתו היא

ב"ח אורח חיים, הלכות שבת סימן רסג

שאינן ביד האיש לדחות את אשתו ממצוה זו אלא כיון דהנשים מזהרות בו יותר תדליק היא ותברך ולא הוא.

² וכן כותב הבן איש חי:

בן איש חי שנה שניה פרשת צו

...אף על גב דגם האיש אינו יכול לאכול בלא חלה, וחייב בהדלקת הנר, ומזהר באיסורים של נדה, עכ"ז הנשים הם עיקר דאינו יכול הבעל להפריש חלה אם יש לו אשה, כי היא מוקדמת עליו במצוה זו, וגם בנר שבת יש לה קדימה שהיא תדליק ותברך, וכן מצות הנדה שייכה בה דוקא, שהיא הרואה וסופרת ז"נ וטובלת ובזכר אין כזאת.

המשנה קובעת שביחד יש למצוות האלו חשיבות גדולה, אך היא עושה את זה במילים קשות.

**מדוע המשנה קושרת בין שלוש המצוות למוות בלידה?
משנה זו עשויה להיות קשה להבנה או לעיכול. כיצד ניתן לנסות ולהסביר אותה?**

בתקופת המשנה והתלמוד מוות בשעת הלידה היה דבר נפוץ ביותר. גם היום לידה עלולה להביא את היולדת למצב של סכנה לחייה. מוות בשעת הלידה מעלה הרגשות ותהיות אמוניות קשות, ושאלת השאלות עולה: איך יתכן שהקב"ה הטוב מאפשר מציאות כזו?

המשנה מתמודדת עם השאלה הזאת דרך התפיסה שלעיתים מוות של אדם טרם זמנו קשור למעשיו. אין כאן טענה שכל אישה שמתה בשעת לידתה נענשה בכך על מעשיה. כמובן שמישהו שנפטר בטרם עת יכול להיות נקי כפים ובר לבב.

אל לנו להניח שאישה שחס ושלום מתה בשעת לידתה בהכרח לא הקפידה על מצוות חלה נידה והדלקת הנר או על כל מצווה אחרת, אלא המשנה מציעה שחוסר ההקפדה על מצוות אלו יכול להיות גורם הקשור לכמה מהמקרים הרבים של מוות מצער בשעת הלידה.

מדוע שעונש כזה יתבצע דווקא בשעת הלידה? הגמרא על המשנה מסבירה שביצוע של עונשים מתקיים לעיתים קרובות בעת חולשה פיזית, רעיון שחל גם כן על גברים.

מסכת שבת לא ע"ב – לב ע"א

ומאי שנא בשעת לידתן? אמר רבא: נפל תורא, חדד לסכינא... וגברי היכא מבדקי? אמר ריש לקיש: בשעה שעוברים על הגשר. גשר ותו לא? אימא: כעין גשר... רבי יוסי אומר: שלשה בדקי מיתה נבראו באשה... נדה וחלה והדלקת הנר.

(ומה שונה בשעת לידתן? אמר רבא: נפל שור, חדד את הסכין... וגברים איפה נבדקים [לראות אם יענשו בזמן חולשה]? אמר ריש לקיש: בשעה שעוברים על הגשר. גשר ולא עוד? אמור, כמו גשר... רבי יוסי אומר: שלושה בדקי מיתה [שעונשיהם אולי יפלו בזמן חולשה פיזית] נבראו באישה... נדה וחלה והדלקת הנר.)

הכי פשוט לשחוט שור לאחר שכבר נפל וכאשר מגיע לאדם עונש מן השמיים הוא עשוי לבוא בדרך הטבע, כשהוא כבר במצב סכנה. שעת הלידה היא שעה מסוכנת כזו עבור נשים, בדומה לכך גבר העובר על גשר או נמצא בסכנה אחרת פגיע ביותר.

מדוע מובאות שלוש המצוות בהקשר זה? כדי להדגיש את חשיבותן הגדולה לאישה.

במבט חיובי

לא כל ההתייחסויות למצוות אלו נאמרות בטון שלילי.³ לפי התלמוד, חנה אם שמאל מתייחסת אליהן על דרך החיוב.⁴ כאשר חנה מגיעה למשכן שילה לבקש בן, היא מכנה את עצמה 'אמתך' בתפילתה שלוש פעמים.⁵ כך הגמרא דורשת את החזרה על המילה:

מסכת ברכות לא ע"ב

א"ר יוסי בר' חנינא: ג' אמתות הללו למה? אמרה חנה לפני הקב"ה: רבש"ע, שלשה בדקי מיתה בראת באשה... ואלו הן – נדה וחלה והדלקת הנר. כלום עברתי על אחת מהן? "ונתת לאמתך זרע אנשים!"...

³ שבת כג ע"ב

אמר רב הונא: הרגיל בנר הויין ליה בניי תלמידי חכמים.

⁴ שימו לב לראשי התיבות של חלה, נידה והדלקת הנר: חנה.

⁵ שמואל א א', יא

ותדר נדר ותאמר, ה' צבאות, אם ראה תראה בעיני אמתך וזכרתי ולא תשכח את אמתך, ונתת לאמתך זרע אנשים, ונתתיו לה' קל ימי חיו ומורה לא יעלה על ראשו.

הנחת היסוד של חנה היא שיכול להיות קשר בין מוות בשעת הלידה לבין שלוש מצוות אלו, כדברי המשנה. בהמשך להנחה זו היא טוענת ההיפך – שאישה שמקפידה על שלוש מצוות אלו ראויה לזכות להביא חיים לעולם. אם מי שלא מקפידה יכולה להיענש בעונש כה חמור בעת לידתה, מי שמקפידה ראויה לקבל על כך שכר יוצא מן הכלל.

מדוע המצוות הללו מהוות קבוצה?

שני כיוונים עיקריים להסבר העניין מופיעים בספרות ההלכתית. הראשון קשור בסיפור הבריאה והשני קשור לתפקידה המסורתית של אישה בתוך ביתה.

אדם וחווה

לאחר בריאת העולם מופיע החטא הראשון, האכילה מעץ הדעת טוב ורע, כחטא משולש. הנחש חוטא בכך שהסית את חווה וגרם לה לטעום מפרי העץ, חווה חטאה בכך שאכלה ואף שכנעה את אדם לאכול גם הוא, והאדם חוטא בכך שאכל מפרי העץ בעצמו. בעקבות החטא הקב"ה מקלל את שלושתם. סיפור זה מהווה השראה לפרשנויות ולדרשות שונות.

המדרש בבראשית רבה רואה את חווה כאחראית לחטא של אדם, וקושר זאת לקדימות הנשים בשלוש המצוות, חלה נידה והדלקת הנר.

בראשית רבה פרשה יז

ומפני מה ניתן לה מצות נדה? על ידי ששפכה דמו של אדם הראשון, לפיכך ניתן לה מצות נדה. ומפני מה ניתן לה מצות חלה? על ידי שקלקלה את אדם הראשון, שהיה גמר חלתו של עולם, לפיכך ניתן לה מצות חלה. ומפני מה ניתן לה מצות נר שבת? אמר להן על ידי שכבתה נשמתו של אדם הראשון, לפיכך ניתן לה מצות נר שבת.

מהמדרש עולה כי האישה היא שהביאה לעולם את "החטא הקדמון". אולם באותה מידה מדרש זה יוצר פתח לתיקון דווקא באמצעות מעשי האישה והבאת גאולה לעולם על ידי נשים. לעומת תפיסה המנציחה את דמות האישה כמי שמביאה את החטא, הרי מדרש זה מביא תמונה של האישה כמי שמייצגת את האדם מול בוראו. האדם עלול לחטוא, אולם באותה מידה בעומק החטא טמונה האפשרות לתיקון העולם.

המדרש מתאר בלשון ציורית ובדרמטיות כיצד גרמה חווה להיות האדם בר מוות כשהגישה לו את הפרי: "שפכה דמו", "קלקלה" אותו ו"כיבתה נשמתו". על פי הפירושים האלו, כל אחת משלוש המצוות, חלה נידה והדלקת הנר, עשויה להיות תיקון לחטא. נידה קשורה לדם, ואולי מסמלת את המשך האנושיות. הפרשת חלה מזכירה את כיצד יצר הקב"ה את האדם ממים ומאדמה וכיצד הבדילו משאר הברואים. הדלקת הנר היא הפכו של כיבוי. לפי המדרש אישה מתקנת את חטא חווה כאשר היא מקיימת מצוות אלו.⁶

למה שנשות כל הדורות יישאו אחריות לחטא חווה? האם במקביל כל הגברים אחראים לחטא אדם הראשון?

התורה מציגה את אדם וחווה כאבות טיפוס. הם מניחים יסודות להתנהגות אנושית ומעשיהם מהדהדים בהיסטוריה כולה. למשל, לאחר בריאת האישה אדם מכיר בה כ"עצם מעצמי ובשר מבשרי". התורה רואה באמירה זו בסיס למוסד הנישואין.⁷ נוסף על כך, דבריו של הקב"ה לאדם וחווה שלאחר החטא – בזעת אפך תאכל לחם, בעצב תלדי בנים – שייכים לאנושות כולה. גם היום האדם עמל קשות כדי להתפרנס, ועד היום הלידה כרוכה בכאב.

⁶ אבודרהם מציין שראשי התיבות של שמות המצוות יוצרות את השם חווה.

ספר אבודרהם מעריב של שבת

ותמצא כי חווה נוטריקון חלה וסת הדלקה

⁷ בראשית ב', כד

על-פני, יעזב איש, את-אביו, ואת-אמו; ודבק באשתו, והיו לבשר אחד.

אם חוה היא אב הטיפוס הנשי, ולכן כל נשות העולם מסוגלות לתקן את חטאה, כיצד מתקנים הגברים את חטא אדם הראשון?

לפי מדרש נוסף, אברהם אבינו אכן נברא לאחר אדם הראשון כדי שיוכל לתקן את חטאו.

בראשית רבה (וילנא) פרשת בראשית פרשה יד

א"ר לוי: "האדם הגדול בענקים", זה אברהם. למה קורא אותו גדול? שהיה ראוי להבראות קודם לאדם הראשון, אלא אמר הקדוש ברוך הוא: שמא יקלקל ואין מי שיבא לתקן תחתיו. אלא הרי אני בורא את האדם תחלה שאם יקלקל יבא אברהם ויתקן תחתיו.

הזוהר ממשיך ומרחיב:

זוהר חדש כרך ב (מגילות) מגילת רות דף מ עמוד א

דאברהם תקן מה דעבד [=שעשה] אדם. וכן יצחק ויעקב וצדיקיא [=הצדיקים].

לפי הזוהר, לא רק אברהם מתקן את חטא אדם הראשון, אלא גם האבות וכל הצדיקים ממשיכים בתיקון זה.

נשים מתקנות את החטא של חוה על ידי קיום שלוש המצוות. האם יש מצוות מקבילות שבהן מחוייב הגבר כדי לתקן את חטא אדם הראשון?

אברהם נצטווה ראשון על ברית מילה. האברבנאל קושר מצווה זו לתיקון חטא אדם הראשון:⁸

אברבנאל בראשית פרק יז

שצוה הקדוש ברוך הוא את אברהם במצות המילה, כדי לתקן את אשר עוות אדם הראשון, כי הוא באכלו מעץ הדעת נטה לתאות המשגל יותר מהראוי כמו שפירשתי שם, ואברהם צווה במצוה כדי להרחיק אותה נטיה מותרית שעשה אדם אביו.

אפשר לומר שכשם ששלוש המצוות פועלות לתקן את חטא חוה, ברית המילה פועלת לתיקון החטא של אדם.

עסוקות במלאכת הבית

הרמב"ם מנמק את הקדימות של נשים במצוות הדלקת נרות בנימוק מעשי:

משנה תורה הלכות שבת ה', ג

ונשים מצוות על דבר זה יותר מן האנשים לפי שהן מצויות בבתיים והן עסוקות במלאכת בית.

לדעת הרמב"ם, הלכות עם משמעות סמלית יכולות לנבוע מגורמים מעשיים. יש צורך בהדלקת נרות בכל בית לכבוד שבת, והאישה מצווה במצווה זאת יותר מן האיש כי באופן מסורתי היא מצויה יותר בבית ו'עסוקה במלאכות הבית'.

רב האי גאון אומר דברים דומים ביחס להפרשת חלה:

תשובות הגאונים החדשות – עמנואל (אופק) סימן קיד

כיון שהאפיה מן המלאכות שהאשה עושה לבעלה (ע' כתובות נט, ב) ומנהג העולם שהנשים אופות ועיסה מסורה להן דברו בה חכמים.

8 ראו גם:

ר' צדוק הכהן מלובלין – מחשבות חרוץ אות יט
ואדם הראשון נברא מהול (אבות דרבי נתן פרק ב') אבל בחטאו נעשה משוך בערלתו כמו שאמרו ז"ל (סנהדרין ל"ח ב), על ידי בקשתו המותרות כנזכר, ונעשו כל בניו ערלים בתולדה, ואברהם אבינו ע"ה הוא הראשון שנימול לתקן זה.

לפי רב האי גאון מצוות הפרשת חלה נמסרה לנשים משום שזה "מנהג העולם" – שהנשים הן אלו שעסקו במלאכת האפייה.

שלושת המצוות הללו משקפות את המציאות הנשית המסורתית. נשים היו מצויות בבית ועסקו במלאכות הבית. הן גם מהוות ביחד יחידה של תיקון למעשה חוה. דרכן יכולות בנות חוה להפוך את הפעילות היומיומית לבעלת משמעות, לרומם ולתקן את המציאות האנושית.

כל אחת מן המצוות הללו גם עומדת בפני עצמה, כל אחת בעלת משמעות וחשיבות עצמאית. נענין כעת בכל מצווה בפני עצמה ואז נשוב נביט בהן כקבוצה.

חלה

מצוות הפרשת חלה מופיעה בספר במדבר:

במדבר ט"ו, יז-כא

וידבר ה' אל משה לאמר, דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם: בְּבֹאֲכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מְבִיא אֲתֶכֶם שָׁמָּה, וְהָיָה בְּאֲכֹלְכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ תְּרִימוּ תְרוּמָה לַה'. רֵאשִׁית עֲרֹסְתְּכֶם חֲלֵה תְרִימוּ תְרוּמָה. כְּתְרוּמַת גֶּרֶן כֵּן תְּרִימוּ אֹתָהּ, מֵרֵאשִׁית עֲרֹסְתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַה' תְּרוּמָה לְדֹרֹתֵיכֶם.

מצוות הפרשת חלה מדאורייתא היא בארץ ישראל, שנאמר "בְּאֲכֹלְכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ", ובזמן שרוב עם ישראל נמצא בארץ, שנאמר "בְּבֹאֲכֶם אֶל הָאָרֶץ".⁹ יוצא אפוא שבימינו מצוות הפרשת חלה היא מצווה מדרבנן אפילו לאלו הנמצאים בארץ ישראל מפני שרוב עם ישראל אינו בארץ. המצווה נהגת גם בחוץ לארץ כדי לשמור עליה שלא תשתכח.¹⁰

ההפרשה נעשית לאחר לישת הבצק, לפני התפיחה או לאחריה. כיום אין שיעור מוגדר להפרשת חלה,¹¹ אולם נוהגים להפריש כמות בצק בגודל של כזית ולומר "הרי זו חלה". מפרישים חלה מקמח הנעשה מחמשת מיני דגן: חיטה, שעורה, כוסמין, שיבולת שועל ושיפון.¹²

מאחר שגם הבצק וגם הכוהנים אינם טהורים בימינו, לא נותנים את הבצק המופרש לכוהן אלא שורפים אותו, או לחילופין – עוטפים אותו ומשליכים אותו לפח.¹³

מכיוון שהאפייה העיקרית הנעשית בבתי רבים היא לקראת שבת, הלחם שמוגש בשבת זכה לכינוי חלה – על שם המצווה השייכת לתהליך הכנתו. הרמ"א מעיר:

רמ"א אורח חיים רמב, א

נוהגין ללוש כדי שיעור חלה בבית לעשות מהם לחמים לבצוע עליהם בשבת ויום טוב והוא מכבוד שבת ויום טוב ואין לשנות.

⁹ תלמוד בבלי מסכת כתובות דף כה ע"א

תלמוד לומר: 'בבואכם' - בביאת כולכם אמרתי, ולא בביאת מקצתכם.

¹⁰ רמב"ם הלכות ביכורים ה', ה; ז;

אין חייבין בחלה מן התורה אלא בא"י בלבד שנאמר והיה באכלכם מלחם הארץ וגו', ובזמן שכל ישראל שם שנאמר בבואכם ביאת כולכם ולא ביאת מקצתכם, לפיכך חלה בזמן הזה... בארץ ישראל אינה אלא מדבריהם... מפרישין חלה בח"ל מדברי סופרים כדי שלא תשתכח תורת חלה מישראל...

¹¹ בזמן שחלה נהגת מדאורייתא צריך להפריש אחד מעשרים וארבע.

¹² עיסה שנעשתה מ-1.67 ק"ג או יותר חייבת בהפרש חלה. לשיטת החזון איש רק מכמות של 2.4 ק"ג ומעלה יש להפריש בברכה. למנהג האשכנזים יש לומר בנוסח הברכה "להפריש חלה מן העיסה" ולמנהג הספרדים "להפריש חלה תרומה".

¹³ מאמר זה אינו מהווה מדריך הלכתי ומעשי להפרשת חלה. ישנם מנהגים שונים והדעות חלוקות לעניין הכמות המחייבת הפרשה. לעיון נוסף: <https://katzr.net/30f99d>

לפי הרמ"א יש עניין לקיים מצוות הפרשת חלה לקראת שבת ויום טוב.¹⁴

חשיבותה של מצוות הפרשת חלה

מדוע יש עניין לעשות מאמץ ולהפריש חלה לכבוד שבת? האם זה עניין מיוחד לשבת?

הפרשת חלה נעשית באמצע בתהליך האפייה, לאחר שהשקענו ועמלנו ולפני שנהנה מן התוצאות. היא באה להזכיר לנו שהמזון שלנו בא מלמעלה, מהקב"ה, שפירות הארץ הם בעצם שלו. לאחר ששת ימי המעשה, לאחר העמל בשדה שגם אליו נלוות מצוות שונות (פאה, מעשרות וכו') מגיעה שבת, ואנו כונסים את עמלנו אל הבית פנימה. אנו מסיימים את התהליך בהפרשת חלה המתירה את המוצר המוגמר – הלחם – לאכילה. רעיון חשוב זה שייך מאוד לשבת ולכל זמן אחר במהלך חייו של יהודי.

יחזקאל הנביא מוסיף שמצוות הפרשת חלה מביאה ברכה בבית:

יחזקאל מ"ד, ל

...וְרֵאשִׁית עֲרוֹסוֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַכֹּהֵן לְהַנִּיחַ בְּרִכָּה אֶל בֵּיתְךָ.

ספר החינוך מסביר את דבריו:

ספר החינוך, מצוה שפה

לפי שחיותו של אדם במזונות, ורוב העולם יחיו בלחם, רצה המקום לזכותנו במצוה תמידית בלחמנו כדי שתנוח ברכה בו על ידי המצוה ונקבל בה זכות בנפשנו, ונמצאת העיסה מזון לגוף ומזון לנפש.

הלחם הוא מרכיב מרכזי בתזונה שלנו. קביעת מצווה בתהליך הכנתו מזמינה אותנו לראות באכילה מעשה רוחני. הפרשת חלה היא קריאת כיוון לראות בלחם "מזון לגוף ומזון לנפש". במצווה זו ניתנת לאישה קדימות בהזדמנות לתת משמעות רוחנית לאכילה, המהווה חלק עיקרי בחיינו הפיזיים.

לאחרונה כתבה איה קרמרמן טור על נושא זה:

איה קרמרמן, "מה כל כך מיוחד במצוות הפרשת חלה?", בשבע י"ד שבט התשע"ח

בהפרשת חלה יש שילוב של החומר ועבודת הכפיים אשר בבית. האישה בד"כ אמונה על הנעשה בבית וממילא עליה מוטלת מצווה זו אשר מעלה את החיים החומריים למעלה רוחנית.

אני אומרת: "מתוך זה החומר, מתוך זה הבוץ, שאני מרגישה שלפעמים כך נראים חיי, אני מתחברת אליך". זה רגע שבו אני מסיטה הכול הצידה, את החיתולים, הכביסות, הילדים הרעבים, ומתחברת פנימה.

נידה

הלכות נידה

כדי להבין את מצוות נידה מבחינה רעיונית נעיין בפסוקים שבהם אנו פוגשים את המצווה על כל פרטיה.

חשוב לציין שהמצווה כפי שאנו מקיימים אותה היום נלמדת מדיני התורה, אך כבר אינה זהה לתיאור אשר עולה מן הפסוקים. הסיבות להתפתחות הלכתית זו מורכבות ואין זה המקום לפרטן.

המספר שבע בתורה מסמל את עולם הטבע,¹⁵ ולעיתים קרובות הוא מופיע בתהליך של מעבר מטומאה לטהרה.¹⁶ על פי התורה, אישה נידה (בעיקרון הכוונה לאישה עם דימום רחמי סדיר) צריכה לספור

¹⁴ בכל התפוצות האשכנזיות לא ניתן רשיון למאפיות יהודיות, ודבר זה הביא את חכמי אשכנז להתיר לאכול פת עכו"ם. הרמ"א מעודד את הנשים לאפות בבית לכבוד שבת ויו"ט כדי להמנע מאכילת פת עכו"ם.

¹⁵ מהר"ל, ספר נצח ישראל פרק יט:

לכך אמרו כי שלימות של עולם הזה אינו רק עד ז', כי העולם הזה הוא עולם הטבע, שנברא בשבעת ימי בראשית. ולימות המשיח של שמונה ... על הטבע.

¹⁶ דוגמאות נוספות לכך הן טומאת מת (במדבר י"ט, יד) ותהליך ההיטהרות של המצורע (ויקרא י"ג, ו-י)

שבעה ימים מהיום שבו מתחיל הדימום שלה, ולאחר מכן היא טובלת ונטהרת. היום כל אישה צריכה לספור שבעה ימים נקיים לאחר שפסק הדימום, דבר שהתורה חייבה בהמשך במקרים מצומצמים יותר.

ויקרא ט"ו, יט

ואִשָּׁה כִּי תִהְיֶה זָבָה, דָּם יִהְיֶה זָבָה בְּבִשְׂרָהּ, שִׁבְעַת יָמִים תִּהְיֶה בְּנִדְתָּהּ, וְכָל הַנֶּגַע בָּהּ יִטְמָא עַד הָעָרֵב.

דינים רבים השייכים להלכות טומאה וטהרה אינם שייכים כיום כיוון שאין בית מקדש, בשונה מהלכות נידה אשר שייכים גם היום בתוך המערכת של קדושת הבית.

מטעמי המצווה

בתלמוד הבבלי מביא רבי מאיר טעם אפשרי למצוות הפרישה מן הנידה:

תלמוד בבלי מסכת נידה דף לא ע"ב

רבי מאיר אומר: מפני מה אמרה תורה נדה לשבעה? מפני שרגיל בה וקץ בה. אמרה תורה תהא טמאה שבעה ימים כדי שתהא חביבה על בעלה כשעת כניסתה לחופה.

רבי מאיר מסביר שישנם מצבים אשר בהם האדם "קָץ" באשתו והיא נהיית רגילה בעיניו. זוהי לא מציאות אידיאלית, אולם רבי מאיר מציג זאת כמציאות רוחת. לדעתו, שמירה על הלכות נידה יכולה לסייע לגברים להעריך יותר את נשותיהם וליצור געגוע והתרגשות לקראת המפגש המחודש. רבי מאיר אמנם דיבר מתוך נקודת מבט גברית, אך הלכות נידה יכולות לפעול באופן דומה גם על האישה.

בדומה לימות השבוע, שבהם לאחר שישה ימים מגיעה השבת שמאזנת בין עבודה למנוחה, כך בזוגיות ישנו מבנה שיכול ליצור איזון בין ה'ביחד' ל'לחוד', בין הקרבה והייחוד שבין בני הזוג לבין ההתפתחות העצמית והעצמאית שלהם.

כפי שצוין לעיל, למעשה תקופת ההרחקה שבין בני הזוג אורכת יותר משבעה ימים. ריבוי ימי ההרחקה שבין האיש לאישה גורם לכך שמציאת איזון נכון בין ה'ביחד' ל'לחוד' היא מאתגרת יותר, ועל בני הזוג להירתם יחד לאתגר זוגי זה ולעבוד יחדיו כדי להתמודד איתו.

באופן טבעי לאישה יש חלק מרכזי בתהליך ההיטהרות, מאחר שהאיסור נסוב סביב מצבה הגופני. מעבר לכך, ההלכה סומכת על ההיכרות של האישה עם גופה ועם הלכות נידה. מדרש ההלכה לומד זאת ממילות הפסוק:

ספרא, מצורע, פרשת זבים, פרשה ה

"וספרה לה" – לעצמה

עדותה של האישה על עצמה ועל מצבה היא בעלת תוקף הלכתי. אין צורך בעדות חיצונית, האישה נאמנת ושינוי מעמדה ההלכתי בעקבות ספירתה וטבילתה נקבע על פי עדותה.¹⁷

כאשר שומרים על הלכות נידה, המחזוריות הזוגית מתעצבת על פי שילוב של כללי הלכה ושל המחזוריות הטבעית של האישה. התורה הפקידה את האחריות על התהליך בידי האישה באמון מלא.

הלכות נידה יוצרות מצע קדוש לאינטימיות הזוגית, בהובלת האישה.

הדלקת הנר

¹⁷ בעלי התוספות אף מסבירים שהמקור למושג עד אחד נאמן באיסורין, בשונה מן הכלל הרגיל שצריך שני עדים, נלמד מנאמנותה של האישה בספירת שבעה נקיים.

תוספות גיטין ב ע"ב
...ומנא לן דעד אחד נאמן באיסורין? ו"ל דילפינן מנדה... (ומניין לנו שעד אחד נאמן באיסורין? ויש לומר שלומדים מנידה....

להדלקת נרות שבת תפקיד משולש: כבוד שבת, עונג שבת ושלוש בית.

כאשר דבר הוא בעל חשיבות עבורנו, אנו משקיעים בו ומתכוננים לקראתו. כאשר אנו מתכוננים לקראת שבת יש בכך קיום מצווה מדרבנן של "כבוד שבת". הרמב"ם מתייחס להדלקת נרות שבת בהקשר של כבוד שבת:

רמב"ם הלכות שבת פרק ל הלכה ה

ויהיה נר דלוק ושולחן ערוך לאכול ומטה מוצעת שכל אלו לכבוד שבת הן.

כאשר הנרות דולקים, אורם מנעים לנו את הסעודה והם מוסיפים עונג לשבת, וכך אנו מקיימים מצווה דרבנן של "עונג שבת".¹⁸ לפני המצאת הנורה החשמלית, היו הנרות מקור האור בבית בהיעדר אור השמש. הישיבה לסעודת שבת מוארת נעימה בהרבה מישיבה לארוחה ללא אור. על כן קיום מצוות עונג שבת נקשר למצוות הדלקת נרות.

תוספות שבת כה ע"ב, ד"ה הדלקת

...דחובה היא שיסעוד במקום הנר משום עונג

נרות שבת גם יוצרים שלום בית. מעניין שהמושג שלום בית מופיע בגמרא אך ורק בהקשר של נרות הבית, כלומר נרות שבת:

שבת כג ע"ב

נר ביתו וקידוש היום נר ביתו עדיף משום שלום ביתו

הגמרא קובעת שנרות שבת עדיפים על יין לקידוש. כלומר, כאשר אין לאדם מספיק כסף לקנות גם נרות שבת וגם יין לקידוש, עליו לקנות נרות שבת ולוותר על היין,¹⁹ משום שהנרות יוצרים שלום בית. באופן מעשי תאורה מאפשרת ארוחה נעימה יותר. ללא אור, החושך עשוי לגרום להתנגשויות ולתקלות מכל מיני סוגים, החל משפיכת מיני מזון ושתייה וכלה בעלבונות וקטטות.²⁰ האור מאפשר התחשבות הדדית ולכן גם מרבה שלום.

הנרות קשורים גם לרובד עמוק יותר. האור מסמל את התורה והמצוות,²¹ ואת הנשמה.²²

ניתן למצוא רעיון זה בתוכנה של תפילה שנהגו לומר בטורקיה יחד עם הדלקת נרות:

עליזה לביא, תפילת נשים, (תל אביב: ידיעות ספרים, 2005) עמ' 139.

יהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו שתרבה בביתי אור של שמחה וברכה ושלוש וחיים טובים ובהירים ותאיר את נשמותינו באור פניך ושמחה תתן במשפחתנו.

הדלקת נרות נקשרה במסורת עם עיצוב יחסנו עם השבת ועם עיצוב יחסינו אחד כלפי השני. לכן יוחסה להדלקת נרות חשיבות רבה.²³ כאשר האישה יכולה להדליק את הנרות היא קודמת לאיש בהדלקה, אפילו אם האיש רוצה להדליק את הנרות. כלומר ההלכה נתנה לאישה זכות קדימה בקיום המצווה המעצבת את אוירת השבת ומשרה שלום בבית.

¹⁸ עיין גם משנה תורה לרמב"ם, הלכות שבת פרק ה הלכה א.

¹⁹ כאשר אין יין אפשר לקדש על הלחם.

²⁰ רש"י מסכת שבת כג"ב, ד"ה שלום ביתו:

...שבני ביתו מצטערין לישיב בחשך.

²¹ משלי ו', כג

כי נר מצוה ותורה אור.

²² משלי כ', כז

נר ה' נשמת אדם.

²³ נושא הדלקת נרות יידון בשנית בתוך נושא השבת (טרם פורסם).

בבית

חז"ל מציעים ששלוש המצוות מסמלות את יסודות הבית הפיזיים והרוחניים. בגמרא מוצגים "נר דלוק, שולחן ערוך ומיטה מוצעת" כמרכיבים הבסיסיים המעידים על כך שהבית מוכן לכבוד שבת.²⁴ במקום אחר מכנה הגמרא בית שיש בו מיטה כיסא שולחן ומנורה בכינוי שיוחד לחדר שהכינה האישה השונמית לנביא אלישע – "בית מעלייא" – בית מעולה.²⁵

כאשר יצחק נושא את רבקה לאישה הוא מביאה "האהלה שרה אמו" (בראשית כד, ז). רש"י מתאר כיצד כניסת רבקה לאוהל שרה מנחמת את יצחק לאחר מות אימו. רש"י מתבסס על דברי המדרש²⁶ ומתאר כיצד רבקה ממשיכה בדרכיה של שרה:

רש"י ד"ה האהלה שרה אמו

"ויביאה האהלה" ונעשית דוגמת "שרה אמו", כלומר והרי היא שרה אמו, שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מערב שבת לערב שבת, וברכה מצויה בעיניה, וענן קשור על האהל, ומשמתה פסקו, וכשבאת רבקה חזרו.

בעקבות המדרש מתאר רש"י בית שבין מרכיביו הבסיסיים מופיעים הענן (השכינה), הנר והעיסה. כך היה כל ימי שרה וכך חזר להיות בימי רבקה.

המהר"ל בפירושו לדברי רש"י מסביר שכל אחד מן המעשים המוזכרים אצל האימהות מקביל לאחת משלוש המצוות: הנר הדלוק מקביל למצוות הדלקת הנר, הברכה בעיסה מקבילה למצוות הפרשת חלה, הענן הקשור לאוהל קשור לשכינה השורה בין בני זוג שמקפידים על הלכות טהרת המשפחה.²⁷

שלוש המצוות מגדירות בית מבחינה פיזית ורוחנית. הנר, המזון וחדר השינה הפיזיים קשורים לאור התורה, האכילה בקדושה והאינטימיות שבקדושה. חז"ל ראו את האישה כעיקר הבית, היא מכונה בגמרא "בית",²⁸ וזהותה שזורה בבית ובמרכיביו. שלוש המצוות הן ביטוי לדבר. הרבי מלובביץ' מרחיב בעניין:

הרב מנחם מ. שניאורסון, "מעמד האשה באור היהדות", אגרות מלך חלק ב', עמ' שצט

שלוש המצוות האמורות הן שלושה העמודים שעליהם מבוססים הבית וחיי המשפחה היהודיים. העובדה שהם נמסרו במיוחד לאשה מוכיחה כי הוענקה לה אחריות בלתי רגילה וזכות בלתי רגילה בחיים, לא רק ביחס למשפחה שלה, כי אם גם ביחס לכל העם היהודי, המורכב, כמובן, מסך-הכל של כל המשפחות היהודיות היחידות.

²⁴ שבת דף קיט ע"ב

וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושולחן ערוך ומטתו מוצעת, מלאך טוב אומר: יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך.

²⁵ ברכות דף י ע"ב

מאי עליית? מעולה שבבתיים. ונשים לו שם מטה ושולחן וכסא ומנורה.

²⁶ בראשית רבה פרשת חיי שרה פרשה ס סימן טז

ויביאה יצחק האהלה שרה אמו כל ימים שהיתה שרה קיימת היה ענן קשור על פתח אהלה, כיון שמתה פסק אותו ענן, וכיון שבאת רבקה חזר אותו ענן, כל ימים שהיתה שרה קיימת היו דלתות פתוחות לרוחה, וכיון שמתה שרה פסקה אותה הרוחה, וכיון שבאת רבקה חזרה אותה הרוחה, וכל ימים שהיתה שרה קיימת היה ברכה משולחת בעיסה וכיון שמתה שרה פסקה אותה הברכה, כיון שבאת רבקה חזרה, כל ימים שהיתה שרה קיימת היה נר דולק מלילי שבת ועד לילי שבת וכיון שמתה פסק אותו הנר, וכיון שבאת רבקה חזר.

²⁷ גור אריה בראשית פרק כד

כל זמן ששרה קיימת וכו'. נגד ג' מצות; ברכה מצויה – נגד חלה. ונר דלוק – נגד הדלקה. וענן קשור על האהל – כי הענן הכבוד הוא שכינת הכבוד יתברך, וזהו לכבוד הקדושה והטהרה, כי הטהרה מביא לידי רוח הקודש כדאמרינן במסכת ע"ז, ולפיכך שרה שהיתה שומרת הטהרה מן הנדות – זכתה שיהיה ענן הכבוד שורה על האהל.

²⁸ האישה מכונה "דביתהו" בגמרא, כלומר ביתו, ולעיתים היא אף מכונה אוהלו.

מועד קטן דף ז ע"ב

ואין אהלו אלא אשתו.

האישה היא בית?!

לרבים מאיתנו, גברים ונשים כאחד, יש יחס אמביוולנטי לאמירות הללו על האישה ובית. עד כמה ראיית האישה כמעצבת העיקרית של הבית נובעת מנורמות חברתיות? האם ביתיות היא תכונה נשית? הרי נשים רבות פורחות ביציאתן לעולם שמחוץ לבית. האם לא ראוי שהגברים ימשיכו לקחת חלק הולך וגדל באחריות בבית?

בפועל, ההלכה גמישה מאוד ביחס לחלוקת התפקידים בבית. ולמרות זאת קדימות האישה בשלוש מצוות הבית מכירה בהשפעתה הגדולה של האישה עליו. המצוות הן תרגום של השפעות אלו למושגים הלכתיים מעשיים בעלי השלכות רוחניות רחבות.

הבית מהווה במה מרכזית בחיינו ליחסים בינינו ובין בני ביתנו וליחסנו עם הקב"ה. יש בו השפעה רבה על חיי תורה ומצוות. בתחומים רבים בהלכה האיש הוא במרכז הבמה, בתחום הבית האישה היא השחקנית הראשית.

מה עם פנויים ופנויות?

אומנם הדיון במצוות אלו עוסק בדרך כלל בסיטואציות משפחתיות, אך מובן שהן חלות על כל בית בישראל. מאז ומתמיד היו בתים מגוונים בעם היהודי.

החובה להדליק נרות היא על כל בית, גם אם מדובר בדירת רווקים או רווקות. כל יהודי חייב במצוות הפרשת חלה אם הוא מכין עיסה העונה על ההגדרות ההלכתיות הדורשות זאת. אמנם הלכות נידה שייכות ביותר לזוג נשוי, אך הן גם מעצבות את יחסיהם של אנשים שאינם נשואים עם הסובבים אותם,²⁹ ומוסיפות אלמנט של קדושה לחיי היום יום.

בכל מבנה משפחתי נתון, קדימותה של האישה בקיום שלוש המצוות נותן לה תפקיד מרכזי בעיצוב הבית היהודי.

תפילות מיוחדות בקיום שלוש המצוות

נשים רבות נוהגות להתפלל תפילות אישיות בנוסף על הברכה כאשר הן טובלות במקווה, מפרישות חלה ומדליקות נרות. רבינו בחיי בפירושו על התורה מסביר מנהג זה:

רבינו בחיי שמות פרק יט

ראויה האשה להתפלל לשם יתברך בשעת הדלקת הנר של שבת שהיא מצוה מוטלת עליה שיתן לה ה' בנים מאירים בתורה, כי התפלה יותר נשמעת בשעת עשיית המצוה.

רבינו בחיי מסביר שתפילות שנאמרות בעת קיום מצווה נשמעות יותר.

בתחילת דברינו ראינו דעה בגמרא שמי שרגיל בנר זוכה לבנים תלמידי חכמים, וניתן להבין מכאן שמי שמקפיד על הדלקת נרות שבת ויום טוב זוכה לצאצאים לומדי תורה. רבינו בחיי מסביר שבעת שאישה מדליקה נרות זהו זמן מתאים להתפלל על בנים שמאירים בתורה. נשים רבות נוהגות להתפלל על הילדים שלהן בעת הדלקת נרות. כמובן שזו אינה חובה, וניתן להתפלל בזמן זה על כל המיית הלב.

השל"ה הקדוש (הרב ישעיהו הורוביץ' שחי בסוף המאה ה-16 ובתחילת המאה ה-17 באירופה וארץ ישראל) הציע לקרוא את סיפורה של חנה ואת תפילתה (מתחילת ספר שמואל ועד פרק ב' פסוק י') בזמן הדלקת נרות.³⁰ הסיפור מתאר את פנייתה של חנה לקב"ה בעת שהתקשתה להרות, ולאחר מכן את לידת בנה שמואל ואת ההודיה שחשה על כך שתפילתה נענתה. מילותיה של חנה אומנם נאמרו

²⁹ מתוכן מאמר על נושא איסור נגיעה, הקשור לדיון נידה.

³⁰ של"ה מסכת שבת פרק נר מצוה ל

ואני קבלתי שתקרא האשה בזאת הפעם הפטרה דראש השנה, של חנה (שמואל – א, א) עד 'וירם קרן משיחו' (שם ב, י')

בעקבות הסיפור האישי שלה, אך הן מתאימות תמיד כי הן מתארת את מעורבותו של הקב"ה בחיינו ואת יכולתו לגאול אותנו מצרותנו.

אישה שמפרישה חלה, טובלת במקווה או מדליקה נרות יכולה להתפלל על כל גאולה שהיא משתוקקת אליה. שילוב זה של מצווה ותפילה מחבר בין נשות עם ישראל בכל מקום לאורך הדורות.